

Pospíšil, Ivo

**Oni a my: ruská literárněvědná bohemistika a česká literatura :
(několik reflexí recentního stavu)**

Новая русистика. 2015, vol. 8, iss. 2, pp. [33]-52

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134566>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ivo POSPÍŠIL
(Brno)

Oni a my: ruská literárněvědná bohemistika a česká literatura (Několik reflexí recentního stavu)

They and We: Russian Czech Literary Studies and the Czech Literature (Several Reflections of the Recent State)

The author of the present article tries to demonstrate—in connection with several Russian team publications and three significant personalities of Russian Czech literary studies—the specific features of the Russian research of Czech literature, its positive features and pitfalls. The latter ones are often linked with the excessive dependence on the opinions of the Czech literary establishment in any historical period and with a less intensive integration of genuine Russian and—in a wider sense—East-Slavonic cultural experience. The studies by Sergey Nikolsky, Lyudmila Budagova, and Svetlana Sherlaimova, however, also represent relatively independent reflections of Czech literature as a whole and, above all, its leading personalities.

Key words: Russian Czech literary studies; dependence on Czech literary establishment; Sergey Nikolsky; Lyudmila Budagova; Svetlana Sherlaimova

Они и мы: русская литературоведческая богемистика и чешская литература (Несколько размышлений о недавнем состоянии)

В настоящей статье автор пытается в связи с несколькими русскими коллективными изданиями на чешские темы и тремя выразительными деятелями русской литературоведческой богемистики продемонстрировать специфику русского исследования чешской литературы, ее положительные и отрицательные стороны. Именно последние в любое время связаны, по его мнению, со слишком тесной зависимостью от взглядов чешского литературного истеблишмента и с менее интенсивной интеграцией собственного русского — или шире — восточнославянского

kulturního опыта. Исследования Сергея Никольского, Людмилы Будаговой и Светланы Шерлаимовой представляют, однако, и сравнительно самостоятельные рефлексии чешской литературы в целом и ее ведущих представителей.

Ключевые слова: русская литературоведческая богемистика; зависимость от чешского литературного истеблишмента; Сергей Никольский; Людмила Будагова; Светлана Шерлаимова

Vztah velkých a malých národů bývá poměrně složitý, rozporný, a to i ve sféře kultury a umění, včetně umění literárního. Obvykle není rovnovážný, vybalancovaný, ale takřka vždy poněkud na jednu stranu vychýlený. Je tomu tak i ve vztahu rusko-českém obecně; my však setrváváme spíše ve sféře literatury. V minulosti to bylo jednoznačné a je o tom poměrně rozsáhlá literatura, hlavně však česká; sám jsem tento rozporuplný vztah charakterizoval v několika studiích, zejména v textu *My a oni* i v řadě úvah a recenzí.¹ Od českého „objevu“ původní ruské literatury ve 20. a 30. letech 19. století – zejména zásluhou žáků J. Dobrovského – se z ruštiny překládalo.

Podle mého názoru, jenž jsem vyjádřil vícekrát, náš český (či poněkud spekulativně český, moravský a slezský²) pohled na ruskou literaturu dnes není zásadně odlišný od našeho nazírání před rokem 1989: to sice bylo pod silným ideologickým tlakem, ale v zásadě ani tehdy zcela nezmizel tradiční věcný a střízlivý pohled na ruské věci obecně a ruskou literaturu zvláště. Je zřejmé, že jakási relativní nezávislost úsudku se zachovala především ve studiích o starších vývojových fázích ruské literatury včetně klasického období a tzv. „zlatého věku“ a v teorii (například brněnská rusistika tradičně tíhla ke komparatistice a genologii). Zde byla tísňená ediční aktivity (zejména Odeonu, v 80. letech i Lidového nakladatelství) často kvalitativně před oficiálními rusistickými periodiky, nemluvě o oslavných sbornících, i když i tu se najdou stati věcné a střízlivé. Oficiální česká rusistika před rokem 1989 se nemohla otevřeně zabývat tzv. emigrantskou a samizdatovou literaturou, nicméně vědělo se o ní, četla se. Oficiální koncepce ruské literatury byla – nebo musela být – před rokem 1989 „děravá“, ale neuchyloval bych se ke krajnímu odmítání tradičně uznávaných hodnot³. Další důvod

1341

1 [POSPÍŠIL 1990, 257–265; POSPÍŠIL 2001c, 59–60; POSPÍŠIL 2002a; POSPÍŠIL 2002c; POSPÍŠIL 2004; POSPÍŠIL 2005, 227–235; POSPÍŠIL 2007, 264–267; POSPÍŠIL 2008b; POSPÍŠIL 2008c; POSPÍŠIL 2009; POSPÍŠIL 2010a; POSPÍŠIL 2010b, 606–628]. Srovnávací pohled na česko-ruskou vztahovost je také uplatněn ve studiích [POSPÍŠIL 2013, 170–176; POSPÍŠIL 2015c, 227–244].

2 Viz naši studii [POSPÍŠIL 2001a].

3 Takto jsme metodologicky koncipovali *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů* (Pod vedením Iva Pospíšila zpracovali Galina Binová, Jana Bumbálková, Josef Dohnal, Helena Filipová, Taťjana Juříčková, Danuše Kšicová, Miroslav Mikulášek, Halyna Myronova, Eva Svatoňová, Šárka Toncrová, Martina Vašíková) [POSPÍŠIL 2001].

k zjevné koncepční diskontinuitě je vnitřně literární: spočívá v jednostranné akcentaci modernistických, postmodernistických a obecně tzv. nonkonformních proudů a zatlačování tradičnější realistické poetiky jako méně umělecké. I tento pohled je zcela legitimní, ale stejně legitimní je zcela se s ním neztotožnit, dát větší průchod hodnotové pluralitě uměleckých typů a poetik.

V česko-ruských vztazích obecně a literárních zvláště je pozorovatelný rys, který bychom mohli s jistou nadsázkou nazvat Haßliebe: recepce ruské literatury se děla nikoli přímočaře, ale klikatě, často křiklavě protikladně, v extrémních polohách od nadšení přes kritiku až po rezistenci. Dobová recepce často neodpovídá později ustálené hodnotové hierarchii: někdy odpovídá dobové ruské recepci, někdy si utváří svoji vlastní stupnici hodnot, když se v Rusku (SSSR) samém jiná axiologická stupnice nemohla nebo nesměla zformovat.

Podle našeho názoru, který se tím výrazně liší od dnešního mediálně dominujícího a z různých stran ideologicky podporovaného, nelze seriózně a kriticky zkoumat ruskou literaturu bez zásadní pozitivní emoce a kladného vztahu k duchovním produktům ruského národního života: hyperkritičnost ústící jen v konstataci „ruské zaostalosti“ nebo v pohledu na Rusko jako na nepřítel nebo něco cizího a cizorodého nemůže být kvalitním východiskem k vědeckému zkoumání fenoménu Ruska ani ruské literatury, kdy jde o kritické racionální hlubinné poznání a pochopení.⁴ S tím je ovšem spojena idea záměrně budované diskontinuity našeho pohledu na ruskou literaturu, která koresponduje s výše uvedenou tezí o zásadním švu v českém vidění ruské literatury. Jednou z cest, jak se dostat z této slepé uličky, je systematické využívání srovnávací (komparativní) metody (tu by ostatně měla více využívat i česká bohemistika) a soustředění na estetickou složku ruské literatury, tedy na poetiku a souvislosti literatury a dalších jevů duchovního života: ruská literatura se tak – stejně jako v minulosti – dostává z vynucené izolace. Sám vznik středověké i novověké ruské literatury je spojen více než u jiných literatur se vstřebáváním cizích podnětů, s tím, že v ruské literatuře více než jinde se střetával autochtonní a cizí prvek od samého začátku, ať již šlo o střet folklorních, východoslovanských a jihoslovanských, staroslověnských elementů, nebo slovanských a byzantských či ruských a evropských [POSPÍŠIL 1998, 27–37].

Problémy české recepce ruské literatury se podstatně liší od ruské recepce českého fenoménu jako takového a české literatury jako jeho produktu. Jestliže si ve vztahu česko-ruském stěžujeme na opomíjení takových zjevů, jako byl F. Vymazal, A. A. Vrzal a další, ve vztahu rusko-českém se po proslulé studii A. Pypina fixované ve společných Dějinách slovanských literatur s W. Spasowiczem [viz PYPIN, SPASOVIČ 1881] v druhé polovině 19. století se styky prohloubily, ale to jen zvětšilo propast mezi intenzitou české recepce ruské literatury a nevalným zájmem o českou literaturu na

[35]

4 Viz naši recenzi [POSPÍŠIL 2015e, 48–61].

ruské straně. Teprve události tří ruských revolucí a mezinárodní ráz světové války, kdy se svět „zmenšil“, následná ruská emigrace a československá Ruská akce ruský zájem zintenzivnily, ale otázka je, do jaké míry byl spíše zdvořilostní nebo vynucený okolnostmi nebo osobními vztahy (to se týká vztahu majoritního prostředí, enklávnosti ruské kulturní emigrace, vnitřních rozporů – třeba mezi germanofilkou Marinou Cvetajevovou a jejími Básněmi/Verši Čechám). O tom jsme psali jinde.⁵

Teprve 20. století ruský zájem o českou literaturu definitivně prohloubilo a zmnožilo. Hlavním důvodem – přes veškeré, zejména ideologické překážky – byla zvyšující se kvalita české literatury, mezinárodní prestiž československého státu a zahraniční uznání české literatury a jejím jednotlivým představitelům a dílům: česká literatura – alespoň dílčím způsobem – se stávala axiologicky světovou (poezie 20.–30. let 20. století, vzestup románu a dramatu). To se ještě zintenzivnilo po druhé světové válce, kdy je však nutno diferencovat mezi povinným překládáním z důvodů mimoliterárních a vnitřně literárních – jen někde se to podivuhodně propojilo (V. Nezval). Posledních 30–40 let znamenalo v ruské bohemistice výrazný kvalitativní posun. Ruská bohemistika skutečně přináší nejen pozoruhodné analýzy české literatury, a to autorů skutečně ve světě respektovaných, ale i osobitý, nezávislý pohled, jenž je – jako v případě jiných bohemistik, včetně německé, anglické, francouzské nebo polské (ale v dílčích případech i jiných), zjevně obohacující. V minulosti jsem se při různých příležitostech některých takových textů v kritickém komentáři dotkl.

Předmětem přítomného pojednání je jednak řetězec ruských knih na česká nebo slovanská témata, přesahující úzce literární problematiku [POSPÍŠIL 2012a, 68–71], jednak na práce tří ruských bohemistů, z nichž jeden v roce 2015 ve vysokém věku zemřel, když těsně předtím vytvořil dvě vsutku kreativní díla, další dvě – známé bohemistky – vytvořily v recentní době řadu významných prací, z nichž jedna se týká přímo klíčové postavy světové české a francouzské literatury.

Česká problematika zaujímá v souboru slovanských otázek v ruských očích stěžejní místo. Dokládá to i ruský výklad roku 1968 a invaze pěti států Varšavské smlouvy [MURAŠKO 2010]. Má více významů: především zrcadlí nejvýznamnější krizi tehdejšího režimu, současně tím, co přišlo potom (1989), je do jisté míry nově interpretován: nyní už jasněji víme, o co šlo nebo mohlo jít. Vymezuje tím přesněji realitu a naše iluze. Stojíme nyní před nutností – nebo jsme přímo v nutnosti – nového velkého přehodnocování ve smyslu konkrétně historického pohledu dozadu na tzv. současné dějiny, tedy na období posledních zhruba 60 let. Tento ruský sborník svou kvalitou, úsilím o objektivitu a mnohostí svých zorných úhlů předčil i český svazek o invazi ruskými očima [PAZDERKA 2011]. Nové tendence v českém přemýš-

lení o posledních desetiletích našeho vývoje ostatně zaznamenává i naše politologická literatura [PULMAN 2011]. Rok 1968 je tu chápán především jako zlom evropského socialismu, jako dilema reformování socialismu nebo návratu ke kapitalismu. Svě stati sem napsali mimo jiné J. V. Bogdanov, Č. Císař, O. V. Pavlenko (Pražské jaro a velvyslanectví SSSR v Praze), S. A. Kornějev (vynikající, pro Čechy zcela nezbytný text Slovenský faktor v geopolitických úvahách Kremlu). Tzv. Pražské jaro je tu chápáno jako lakmusový papírek, reflexní plocha a spouštěcí mechanismus a sledováno z různých aspektů: Svět a ČSSR 1968, ČSSR a SRN, Jugoslávie, Rumunsko, Maďarsko, Jugoslávie a Albánie, pražské jaro a společenská atmosféra v SSSR a evropských zemích, lokální dopady událostí v ČSSR v SSSR, maďarské zvláštní služby, Polsko a pražské jaro, rakouská reakce, řečtí komunisté a pražské jaro, polemika o chorvatském jaru, jsou tu vzpomínky diplomatů, novinářů a vojáků. Interpretace Pražského jara se tu ovšem liší, ale hlavní je, že se chápe polyfonně jako složitě strukturovaný jev, jako jev ambivalentní, tedy nejednoznačný, jehož verifikátorem může být již zmíněný rok 1989, kdy se cíle všech zájmových skupin mohly odhalit až na dno. Někteří poukazují na Pražské jaro a evoluci socialismu, na úlohu československé opozice po porážce Pražského jara, G. P. Melnikov spekuluje o smyslu událostí a úloze A. Dubčeka. Tu bychom mohli odkázat i na publicistiku a beletrii slovenského spisovatele Ladislava Ťažkého (1924–2011) *Lovci ľudských tváří* (Matica slovenská, Martin 2010) a na jeho povídku *Záhadná náhodná nehoda*.

[371]

Sborník *Slavjanskij mir v glazach Rossii* [BUDAGOVA 2011] se vyznačuje jiným zacílením: Je tu zřejmá klíčovost osy rusko-polské, jak ji kdysi uviděl český rusista Jiří Horák působící ve 20. letech na Masarykově univerzitě a po roce 1945 jako československý velvyslanec v Moskvě. Zrcadlí se v mytologii recepcce Polska v Rusku a Ruska v Polsku, polská otázka jako problém slovanský a evropský, vztahy ruských kulturních činitelů k Bulharům, obecněji Bulharsko ruskýma očima, a to také na pozadí rusko-turecké války, je tu studie o prof. Jurjevské (Děrpť, Jurjev, Tartu), text o české vesnici mezi dvěma válkami ruskýma očima, zajímavá je studie Proščanije slavjanki (název: původně ruský vojenský pochod vzniknuvší v Tambově pod dojmem první balkánské války 1912–1913), sledujeme osudy ruské herečky v emigraci, recepci slovanských uměleckých hodnot v Rusku a SSSR, osobnosti Jana Kollára a L. Štúra, etudu na téma Chelčický a Tolstoj, je tu práce o české poezii a také archívní bádání z dokumentů ÚV KSSS o přijetí české dramatiky v SSSR (zejména her P. Kohouta). Editorkou svazku je ruská bohemistka L. N. Budagovová (viz dále).

Třetí sborník je pokusem uvidět Rusko slovanskými očima, tedy problematika právě opačná [UZENEVA 2012]. V první části jsou studie o Rusku v slovanských zemích. Je to svazek obtěžkaný otázkami a problémy, odborně fundovaný a především nám osvětlující slovanský svět ve vztahu k Rusku jako heterogenní, ale přece jen související kontinent. Sami ruští slavisté

a rusisté se k tomu v osobních rozhovorech sice vyjadřují dodnes zdrženlivě, ale je zřejmé, že i oni – jako odjakživa Američané nebo Britové – pomalu a váhavě přistupují na geopolitické kladení otázek a na státní výzkum tak, aby jejich země získala informace, analýzy a výstupy, jež by jí pomohly efektivně reagovat: diplomaticky, politicky, ekonomicky, případně vojensky. To, že problém Ruska a ostatních slovanských zemí, Rusů a dalších Slovanů, mezislovanských vztahů a strategie Ruska vzhledem k slovanskému světu je stále aktuálním tématem ruského myšlení, dokládá i tento citát editorky, ruské bohemistky a slavistky L.N. Budagovové: «Сама современность, сама ситуация глубинных общественно-исторических перемен и накопленных наукой знаний и возможностей вызывает потребность по-новому, с высоты сегодняшнего дня осмыслить (переосмыслить) ту роль, которую играла Россия в развитии, изучении и популяризации других славянских культур, не идеализируя, но и не преуменьшая ее. В настоящее же время эта роль с одной стороны недооценивается зарубежной общественностью, с другой — редуцируется по разным причинам в самой же России, теряющей и самосознание крупнейшей славянской державы, и давних союзников среди славян. Аргументированно противодействовать этим тенденциям — одна из задач отечественной славистики» [BUDAGOVA 2011, 5]. Pro nás to souvisí s bezprostředním vztahem k Rusům: především není pravda, že se změnil k horšímu až po roce 1968. anti-ruskost je stará česká tradice – stejně jako rusofilství. Češi se tradičně pohybovali od idealizace carského Ruska k jeho kritice a negaci a podobně tomu bylo s různými fázemi ruských/sovětských režimů po roce 1917. Nyní se snažíme o tzv. vyváženou polohu: může být ale něco takového vůbec vyvážené?

Dne 4. června 2015 zemřel v Moskvě prof. Sergej Vasiljevič Nikolskij, literární vědec, bohemista, první ruský nositel Ceny ministra zahraničí České republiky *Gratias Agit* za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí (2000), čestný člen Společnosti bratří Čapků, doctor honoris causa Univerzity Palackého, zaslužitý pracovník vědy SSSR (1989). Projevil se už jako relativně mladý badatel, když jeho brožuru Karel Čapek vydal v rámci Knihovničky Varu jako její 37. svazek Československý spisovatel roku 1952 v překladu Kamily Jiroudkové s poznámkami a vysvětlivkami Miroslava Halíka [NIKOLSKIJ 1952]. To vlastně uvolnilo Čapkovi cestu zpět do československých vydavatelství, i když v cenzurovaném koridoru, tedy nikoli všech jeho děl, ale jen vybraných. Téhož roku se v SSSSR zasloužil o vydání Čapkových esejů *Jak se co dělá*, které přeložil a doprovodil doslovem [ČAPEK 1952]. Nikolskij vyložil Čapka především jako antifašistického spisovatele, což bylo pojetí sice omezené, ale dobově a účelově fungovalo. Později toto pojetí rozšířil do roviny utopicko-vědeckofantasticko-satirické, ještě později antiutopické, jemuž Rusové někdy říkají varovné (např. roman-predostereženije). V roce jeho devadesátin jsem v našem časopise *Novaja rusistika* s jeho souhlasem uveřejnil úryvek z jeho nejnovější knihy

(viz dále) [NIKOL'SKIJ 2001, 29–41; NIKOL'SKIJ 2012a 55–67]. V souvislosti s tím, co bylo uvedeno, se někdy rádo zapomíná, že někdejší sovětská bohemistika se v osobě Sergeje Nikolského zasloužila o to, že se Karel Čapek začal v 50. letech – v době zcela nepříznivé pro jeho umělecký a lidský profil – omezeně, ale přece jen vydávat. Od těchto pionýrských časů, kdy studie a kniha S. Nikolského, který ukázal na Karla Čapka jako na nejvýznamnějšího českého spisovatele, se mnoho změnilo. Bohemista Sergej Nikol'skij napsal řadu knih, v nichž zmapoval podstatné osobnosti a díla moderní české literatury.⁶ Záměrně zde neuvádíme jeho překlady a četné doslovy a úvody k ruským vydáním děl českých autorů. Podílel se spolu s Lvem Kiškinem na třídílné Antologii české poezie 19. a 20. století (1959), psal o Janu Kollárovi, Jiřím Wolkerovi, Karlu Havlíčkovi.

Sergej Nikol'skij se stále vědecky vyvíjel, vzdělával a promýšlel své teze: v jeho díle je vidět pohyb k novým postupům a metodologiím a to je dnes vzácné. Ve vysokém věku, na přelomu 20. a 21. století, vydává Sergej Nikol'skij dvě klíčové knihy; v nich se dotýká dvou stěžejních osobností české literatury minulého století – Jaroslava Haška a Karla Čapka. Zatímco první je spíše biograficko-materiálová, druhá je typologickým srovnáním poetiky.

První se česky jmenuje *Historie postavy Švejka* (Moskva 1997) [NIKOL'SKIJ 1997]⁷. Nikol'skij zde jemně a s velkou empatií sleduje souvislosti Haškova života a díla, jeho záhadnost, poetiku setkávání, umění improvizace, hru a mytičnost, pseudopolitickou recesi, parodii, smích, komickou mystifikaci. V druhé kapitole sleduje prototyp autentického vojáka Josefa Švejka a ukazuje, jak kontaminuje s jinými prototypy, které byly známy i z naší haškologické a švejkologické literatury; Nikol'skij tu poněkud „vytřel zrak“ české švejkologii tím, že šel vskutku ad fontes a objevil detaily a místo bydliště Švejkova skutečného prototypu, současně však jako literární vědec ukázal na stadiálnost vytváření titulní postavy Haškova románu. V poslední kapitole *O čem Hašek nestačil napsat* analyzuje Haškův pobyt v Rusku, jeho setkávání s Rusy v Irkutsku, jeho rybaření, vztah k Číně a zejména tajemství knihy, kterou napsal o svých ruských dobrodružstvích.

V druhé knize *Nad stránkami antiutopii Karla Čapka a Michaila Bulgakova* (Moskva 2001) [NIKOL'SKIJ 2001] Nikol'skij zachytil postmoderní typ bádání, které je založeno na hledání aluzí a skrytých motivů, a využil této metody při srovnávání díla Karla Čapka a Michaila Bulgakova. Uvádí to takto: «Как уже говорилось, в русской литературе типологическую парал-

⁶ Připomínáme jen některé jeho knižní publikace: *Roman K. Čapeka «Vojna s salamandrami»*. (Struktura i žanr) [NIKOL'SKIJ 1968], *Satiričeskije utopii K. Čapeka* [NIKOL'SKIJ 1971], *Karel Čapek – fantast i satirik* [NIKOL'SKIJ 1973], *Karel Čapek: Sto let so dnja roždenija* [NIKOL'SKIJ 1990] a *Dve epochi češskoj literatury* [NIKOL'SKIJ 1981]; český překlad Vladimíra Kostřici jako *Dvě epochy české literatury* s doslovem Miroslava Zahrádky [NIKOL'SKIJ 1986].

⁷ Český zásluhou Dagmar Blümlové jako *V Haškových stopách za Josefem Švejkem* [NIKOL'SKIJ 2012b].

дель Чапеку в известном смысле составляет творчество Михаила Булгакова, отмеченное не только аналогической гуманистической направленностью, но и некоторыми сходными чертами художественной структуры и поэтики, также вырастающей из синтеза иронии, гротеска и сатиры с философским началом, с иносказанием, с фантастикой, в частности, научной фантастикой. Повторим, что у Чапека и Булгакова немало общего уже в проблематике их произведений, в их внимании к проблемам добра и зла, гуманизма, системе нравственных ценностей, в их размышлениях о путях прогресса, о нарастающей конфликтности человеческого бытия, о революции и эволюции, о столкновении идеологических доктрин с реальностью жизни. Появление в творчестве обоих писателей образа псевдочеловека (роботы и саламандры у Чапека, Шариков у Булгакова) тесно связаны с осмыслением ими самой сущности человека, с раздумьями о морально-нравственных, духовных основах, которые и делают человека человеком. Афористически звучащие слова из повести „Собачье сердце“ Булгакова о том, что уметь говорить „это еще не значит быть человеком“ [BULGAKOV 1989, 206], как нельзя лучше выражают суть и таких произведений Чапека, как драмы „R.U.R.“, „Средство Макропулоса“, роман „Война с саламандрами“, где также создан образ „мнимого человека“. Оба автора как бы изымают из представления о человеке и из самого понятия человека те или иные компоненты и демонстрируют результат. Произведение превращается в своего рода развернутое художественное определение человека — определение от противного. Эффект воздействия образа псевдочеловека коренится в его двояком характере, в том, что ассоциации читателя все время колеблются между представлением о человеке и не-человеке, оказываются то по одну, то по другую сторону разграничительной черты, что позволяет фиксировать внимание на принципиальных слагаемых, которые и делают человека человеком. Гуманистическая норма все время соотносится с чем-то чужеродным и враждебным ей. Поэтика пограничья дает возможность без какой-либо назидательности высвечивать нравственно-гуманистическую сущность человека [NIKOL'SKIJ 2001, 29–41]».

Nikolskij ukázal Čapka a Bulgakova jako dva příbuzné autorské typy, které mají blízko k science fiction, filozofickému podobenství a podtextu, stejně jako k satíře, grotesce, alegorii a poetice šifrování. V centru autorovy pozornosti jsou zejména Čapkova Továrna na absolutno, Válka s mloky a Bulgakovovy novely Osudná vejce a Psí srdce – ukazuje na podobnost motivů, zašifrovaná jména – někdy se však zdá, že někdy je to příliš komplikované a že je třeba značného domýšlení, ale vyloučit Nikolského hypotézy nelze. Nikolskému nelze upřít v řadě objevů primát, zejména při dešifraci řady čapkovských narážek, ale mýlí se v tom, že se u nás nekomentovaly (třeba podpis pod jednou z parodických výzev ve *Válce s mloky*, kde

je podepsán Molokov – aluze s Molotovem, tehdejšími sovětským politikem, pozdějším ministrem zahraničí, který vystřídal liberálnějšího Litvinova; je pravda, že řada míst se kdysi nekomentovala kvůli cenzuře, ale čtenářstvo všechny hlavní narážky jako zcela samozřejmé plně chápalo – v tom české prostředí bylo a je neméně tak politické jako ruské). Český pohled jak na Haška, tak na Čapka by ovšem byl přece jen jiný. Právem však Nikolskij české bohemistice vytýká nedbalost v komentářích, ale sám bych viděl hlavní problém někde jinde: v malé schopnosti české literárněvědné bohemistiky – a to je bolest zcela zřetelná – vidět českou literaturu v mezinárodních, srovnávacích souvislostech. Obě Nikolského knižní studie – stejně jako práce britského bohemisty R. Pynsenta nebo Itala S. Corduase – nám obnažují naši vlastní literaturu z jiného, nečekaného zorného úhlu. Jak Bulgakova, tak Čapka charakterizuje Nikolskij v závěru jako odpůrce radikálnosti nástrojů (myslí tím nástroje přetváření společnosti), když cituje známé Čapkovy věty o jeho výhradách ke komunismu (revoluce, diktatura nejsou ideály, ale prostředky, k jejichž hrubosti má nedůvěru), ale je zřejmé, že tyto věty mají ještě obecnější dosah.⁸

Sergej Nikolskij si získal v českém prostředí jméno díky svému pochopení díla Karla Čapka, jímž se zabýval celý život, ale jeho význam pro ruskou bohemistiku a bohemistiku a slavistiku jako takovou je mnohem větší. Především nám ukázal na význam některých špiček české literatury, nejen Čapka, ve světových souvislostech. Tím zároveň ukázal – spolu s jinými, např. s Hanou Voisine-Jechovou [VOISINE-JECHOVÁ 2005]⁹, že česká bohemistika dlouhodobě trpí deficitem komparativního vidění literatury: daří se to více v literární teorii, často až příliš imitativně, ale nikoli v poetice a práci s materiálem konkrétních literárních děl.

Před časem vyšel u nás svazek příspěvků ruské bohemistky Ljudmily Norajrovny Budagovové přednesených na Šrámkově Sobotce [BUDAGOVÁ 2012].¹⁰ Autorka (roč. 1932) pochází z intelektuální rodiny bývalého SSSR, její otec Norajr Sisakjan, rodem Armén, byl biolog a prominentní funkcionář Akademie věd SSSR. Ona sama vystudovala slavistiku na Lomonosovově univerzitě a aspiranturu na Ústavu slavistiky a balkanistiky AV SSSR, kde potom pracovala (tedy nikoli doktorandské studium, jak se píše v autorčině medailonu, neboť ani takové studium v ČR neexistuje; správně: doktorské; doktorandské je na Slovensku). Věnovala se tehdy i potom básnickému dílu Vítězslava Nezvala.¹¹ Byla a je pravidelnou účastnicí bohemistických konferencí pořádaných v Československu a později v České republice, SSSR, Rusku i jinde; patří k všeobecně uznávaným badatelkám ve sféře

[41]

⁸ Viz část naší recenze *Dvě zasvěcené knihy nestárnoucího ruského bohemisty* [POSPÍŠIL 2002c, 123–124].

⁹ Viz naši recenzi [POSPÍŠIL 2008a, 107–114].

¹⁰ Viz naši recenzi [POSPÍŠIL 2015e].

¹¹ Viz některé její publikace [BUDAGOVA 1967].

literárněvědné bohemistiky. V průběhu své dosavadní badatelské dráhy psala mimo jiné o poetismu (kolektivní publikace vyšla v NDR roku 1979), realismu a literárních vztazích (1988, 1985), avantgardě v slovanských literaturách (1993), československém surrealismu (1995, knižní publikace *Чешский сюрреализм: динамика и функция*, 2003), o vztahu Apollinairova *Pásma* a vývoje české poezie (1996), moderně (1998) a řadě dalších. V poslední době se od moderny, poetismu a avantgardy zvolna přesouvá ke konkrétnímu literárnímu směru – surrealismu, jenž zkoumá v širších slovanských souvislostech, včetně poezie K. H. Máchy (to je ovšem známé z vyjádření samotných českých surrealistů, zejména ve vztahu ke *Krkonošské pouti*). Pamatuji se, jak jsem v SSSR roku 1976 vedl debaty o surrealismu a vím, že to bylo pro tehdejší sovětské prostředí velmi kontroverzní, tento směr byl ideologicky nepřijatelný a také v podstatě nikdo ze sovětských slavistů se jím nezabýval, i když už existovaly známé knihy, byť ideologicky náležitě „ošetřené“ – une hirondelle ne fait pas le printemps [KULIKOVA 1970; ANDREJEV 1972]. Jako středoškolský žák surrealistického básníka a výtvarníka Ladislava Nováka jsem měl k tomuto směru od mládí dost blízko, a proto mohu potvrdit, že výzkumy L. Budagovové v tomto směru jsou dobré a pro mnohé české bohemisty zvláště ve srovnávacím ohledu, neboť surrealismus, v němž česká poezie byla – bez hyperboly – asi nejlepší na světě, jak potvrdil sám André Breton, byl i v jiných slovanských literaturách, včetně ruské (oberiuté). Je zřejmé, že ruská badatelka se také musela pohybovat po ideologické trajektorii dané politickým vývojem asi ještě mnohem více, než by musela česká.

1421

Nicméně právě tento soubor studií spojený se Šrámkovou Sobotkou ukazuje na silnou badatelskou kontinuitu Ljudmily Budagovové. Také nemohla samozřejmě vynechat již zmíněný tragický rok 1968, jenž poznal mnoho českých a československých vědců a také vztah k SSSR a Rusku: nicméně některá přátelství vydržela i tuto těžkou zkoušku a právě činnost L. Budagovové je toho dokladem. Příznačné je, že řada textů má také charakter kulturní mise ve smyslu vztahovosti rusko-české a samozřejmě české literatury v ruském prostředí. Toho se týká již úvodní studie z roku 1977 o Fráňovi Šrámkovi. Další studie jsou již víceméně poetologické, např. ta z roku 1979 (*Přínos Vítězslava Nezvala k rozvoji českého básnického jazyka*), nebo o vztahu české avantgardy k sovětskému Rusku. Budagovovou také zajímají ohlasy různých ruských událostí v českém prostředí a v české literatuře, například ruských revolucí. Takto zkoumala mimo jiné právě dílo Fráni Šrámka. Nicméně nezanedbávala ani starší českou literaturu, zejména dílo J. A. Komenského a ohlas jeho díla v Rusku. Studie byla psána v roce 1992, ale hlavně další vývoj ukázal, jak prozřetelně badatelka anticipovala vlnu zájmu o Komenského jako vědce a myslitele světového jména, tvůrce pansofie, jenž v tom stojí na úrovni špičkových filozofů své doby. V příspěvku *Současnost ruské literatury* ukázala na změnu charakteru ruské literatury devadesátých let 20. století i v souvislosti s proměnou její vydavatelské existence v tzv.

tlustých žurnálech, na nové směry bádání o starých tématech (Lenin), na přehodnocování ruských dějin a na beletrii, která se zapojila do procesů odhalování celé šíře ruského písemnictví (S. Dovlatov, celá tzv. „navrácená literatura“). Velmi prozíravě promluvila i v příspěvku *Proti proudu* z roku 1996, když se zmínila o nebezpečí, jež hrozí některým moderním jazykům: charakterizuje je jako vulgarizaci, rutinu a nevzdělanost mluvčích. K češtině se se skromností jí vlastní nevyjadřuje, ale je to něco podobného: navíc – ve stopách velkého Čecha, Němce a Žida Paula/Pavla Eisnera – je tu hrozba smrti jazyků, zejména tzv. malých. Což se jistě ruštiny netýká. Právě zde ukázala na nezapustitelnou roli krásné literatury v tvarování jazyka a jeho kultivovaném rozvíjení. K aktuální situaci v Rusku se Budagovová na české půdě nejednou vracela, např. ve stati *Kulturní situace v současném Rusku*, kde mimo jiné konstatovala silné zklamání přicházející po velké úlevě vrcholící perestrojky. Vše bylo dáno jednak odchodem řady špičkových ruských spisovatelů, zejména básníků, jednak převratnými událostmi společenskými, jež změnily existenci a postavení literatury vůbec. Dalším tématem, které L. Budagovovou zaujalo, byla literatura ruské emigrace v meziválečném Československu: zejména jí jde o Marinu Cvetajevovou a Konstantina Balmonta. V Ljudmile Budagovové má česká literatura znalkyni a šířitelku. To je možná ještě důležitější než hluboké analýzy, neboť umožňuje pronikat špičkám české literatury poučenými komentáři do ruského prostředí, neboť tento pohyb byl dříve, jak už řečeno, a dodnes je většinou jednosměrný, tedy ruská literatura směřující do českého prostředí, i když o tento pohyb se v posledních dvou dekadách výrazně zbrzdil.

Na počátku bylo konstatováno sepětí literární vědy, slavistiky a bohemistiky s politickými proměnami společnosti. Někdy je i pro českého bohemistu, natož pro cizince opravdu složité vyznat se v dobových proměnách české literárněvědné axiologie: například Nezvala, badatelčina oblíbenice, čekala nejprve nekritická adorace, později silná kritika (v šedesátých letech 20. století), později znovu afirmace a někdy jednostranná interpretace, ještě později (po roce 1989) až negativistická kritika, kdy se básníka musel zastat katolický příslušník generace 1936 Jiří Kuběna (vl. jm. Jiří Paukert) a nakonec k němu našla cestu i nejmladší generace a do hry vrátil i někdejšího editora a největšího znalce básníkovu díla Milana Blahynku. Osobně to jsem schopen pochopit, ale tyto převraty a „převlékání“ působí tak odpudivě, že berou chuť se literaturou v takovém prostředí vůbec zabývat.

Soubor studií, jemuž měla být možná věnována větší překladatelská pozornost (zejména v celkové stylizaci, jež zůstala hodně ruská, zde asi běžné překládání nestačí, chce to znát jazyk české a ruské literární vědy i diachronně), spojený se Šrámkovou Sobotkou, ale pod tímto znamením se vztahující k celé české literatuře a jejímu významu v ruském prostředí a naopak významu ruského písemnictví u nás, je emblémem české literární a literárněvědné situace. Jaká je, necháme nedořečené. Současná ruská lite-

rárněvědná bohemistika na ni nahlíží z osobitého zorného úhlu a to je vždy užitečné. Badatelé zabývající se cizími literaturami chtějí mít dobré vztahy v zemi, kde se ona literatura pěstuje, a to zejména s mocnými představiteli tamní literární vědy: do detailu již nepůjdu. Někdy se ruská bohemistika – v minulosti i přítomnosti – příliš řídí tzv. oficiálními badateli: ti však byli včera zcela jiní než dnes. Širší a zcela svobodný pohled na českou literaturu nezatížený jakýmkoli omezeními a ohledy by ruské bohemistice prospěl, stejně jako větší zření k ostrakizované části české literární vědy a kritiky.

Další ruská bohemistka Svetlana Alexandrovna Šerlaimovová (Шерлаимова, roč. 1927), je autorkou řady bohemistických a slavistických, často komparatistických knižních publikací a desítek fundovaných studií publikovaných v Rusku i mimo ně. Patří k nim mimo jiné práce o S. K. Neumannovi, V. Nezvalovi, o české poezii 20.–30. let 20. století, o literatuře Pražského jara; významně se podílela na týmových výstupech o české literatuře a literaturách tzv. východní Evropy (samo označení se mi zdá velmi nepřesné, nekonkrétní).¹² V Ruské státní knihovně (Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, dříve nesoucí jméno V. I. Lenina) má zaregistrováno 40 položek; v podstatě všechny jsou o české literatuře nebo se jí týkají. Zejména významné je její uvádění české prózy a poezie – v tom se stala nezastupitelnou. Pravda je, že všichni autoři do roku 1989 byli takřikajíc oficiální, tzv. režimní, po roce 1989 taktéž, ale jinak to nešlo. Jistě nikdo nebude pochybovat o kvalitě S. K. Neumanna, J. Wolkra nebo V. Nezvala, ačkoli se o to mnozí ještě před časem pokoušeli, stejně jako o významu děl J. Škvoreckého, M. Kundery, I. Klímy aj. Nicméně tento rys jakési oficióznosti ruské bohemistiky tu zůstává dodnes: neustálé odkazy k autoritám, nic proti nim, je to povinná daň domácí filologie, jež už z důvodů jazykově kulturních „musí“ znát své autory nejlépe, ale přesto... Určitá jednostrunnost těchto odkazů jen na určité české autory je podle mého názoru zbytečná: více bachtinovské polyfonie, plurality by i tu prospělo. Více samostatnosti by nejen ruské, ale i jiné nečeské bohemistice (projevují ji zdvořile více v Německu a zejména v USA) prospělo: není bohemista jako bohemista a česká literatura by si zasloužila vícehlasé, nikoli monolitní nazírání – stranou ovšem ponecháme rychlé naskočení do porevolučního vlaku po roce 1989, ale to bylo běžné zejména zde a bylo vyvoláno nutností vydat to, co bylo do té doby oficiálně zakázáno. V překladech české literatury je na tom dnes Rusko relativně dobře.

Tyto někdy rozporné vlastnosti zahraniční, tedy i ruské bohemistiky se projevují v jinak velmi samostatné a snad nejhlubší knize S. Šerlaimovové o jediném žijícím světovém českém autorovi Milanu Kunderovi: je tu hodně vlastního pojetí a značná míra relativní samostatnosti koncepce [ŠERLAI-

[44]

¹² [ŠERLAIMOVA 1959; ŠERLAIMOVA 1965; ŠERLAIMOVA 1968; ŠERLAIMOVA 1973; ŠERLAIMOVA 2002; IL'JINA, ŠERLAIMOVA 2006], její významná participace [CHOREV 1995] aj.

MOVA 2014]. Kniha tedy není kunderovskou monografií, ale představuje určitý úhel pohledu, který je však u Kundery dominantní, tedy román, románovost jeho díla, jeho „románovou filozofii“. Sám tento pojem mi připadá příliš hyperbolický, nadnesený právě ve smyslu „filozofie“, čímž se pravděpodobně myslí obecné uvažování o románu, ale i o literatuře obecně a zásadních otázkách člověka a jeho uměleckého sebevyjádření. Kniha je dichotomní: na jedné straně je kritickou analýza Kunderovy tvorby jako cesty k románu, na druhé Kunderových reflexí, jež se netýkají výlučně románu, ale on je přece jen úběžníkem všeho jeho teoretického uvažování. Příznačné jsou v tomto smyslu i Kunderovy glosy, jež pro českého čtenáře shrnul ve vydání brněnského Atlantisu roku 2014 [KUNDERA 2014] a o nichž jsme se před časem zmínili v kritickém bloku pro Slovenské pohľady [POSPÍŠIL 2015d], což bylo se souhlasem redakce potom přetištěno v původní češtině v internetových Proudech [POSPÍŠIL 2014].

Autor své texty na záložce knihy charakterizuje takto: „Umění románu, jehož dějiny započaly velkým Rabelaisovým dílem na počátku 16. století, doprovází až do dneška Evropu a její kulturní život. Tato malá knížka nemá nic společného s nějakým vědeckým povídáním. Je složena z různých krátkých zamyšlení nad lidskými situacemi, tak jak jsem se o to snažil já sám (první část Slova), ale zejména umění románu během celých svých dějin (druhá a třetí část, Pojmy a Situace).“ Texty přijaly tedy českou podobu z různých knih (jež měly také svou genezi, často náhodnou) napsaných původně francouzsky. Esejistický ráz mají právě pro to, co Kundera uvádí, tedy že nejde o vědecké povídání. Základem je především subjektivita, enormní ego, představa o vlastní výjimečnosti a znalosti, jež je směrodatná a rozhodující. Esej se pohybuje v gnómičtém stylu a jeho jednoduchosti a oproštěnosti, což může být pro čtenáře esejů mnohomluvných a rozvláčných dost překvapující. Kunderův gnómičtý esej je niterně suverénní a v soudech absolutní, je to přímý protiklad třeba k Čapkově relativizaci, z níž nutně vyplývá tolerantnost. Ne že by Kunderův gnómičtý esej byl netolerantní: prostě nevytváří ani jinou možnost, nemá být tedy tolerantní k čemu nebo komu. Je to vysoce individuální výklad všeho: Kunderova četba jako měřítko hodnot a nápadů, díla, z nichž sype své nápady často jen proto, že nezná jiné souvislosti. Jeho autoři, na něž popatřil, a díla, která přečetl, produkují světové myšlenky, ostatní je irelevantní. Román začíná Rabelaisem, jehož ostatně světu v jeho pravé podobě objevil Michail Bachtin, Rus z Ruska, jež Kundera tak nemá rád, ale každý ví, že málokteré dějiny nebo teorie románu začínají Rabelaisem (některé ho ani neznají) a jistě k tomu mají příslušní autoři své důvody. U Rabelaise možná začíná jen román, jak si ho Kundera představuje. Také absolutizace dílčí znalosti je pro jeho esejističnost typická: u slova „modravá“ (bleuté) říká, že „žádná jiná barva nezná tuto lingvistickou formu něhy“ [KUNDERA 2014, 26], ale i jiné barvy ji přece znají. Rád také absolutizuje své „výpisky z četby“. Někdy se tato absolutizace

jako znak „nevědeckosti“ blíží banalitě a esej se ocitá na pokraji směšnosti, patrně nezáměrně, většinou v podobě objevu již objeveného. Je to přímý protiklad eseje jako útvaru, který vědu přenáší do sféry estetická nebo estetického do sféry vědy: zde jde o přenos vlastního „já“ do sféry absolutního poznání. Někdy jde spíše o absolutizace jednoho, možná i falešného dojmu z četby: autorem nově přečtená Tolstého posmrtně vydaná povídka *Hadži Murat* v esejistické glose o románu Juana Goytisola (nar. 1931) je spojována s někdejšími událostmi v Čečensku: „Podivná shoda okolností: stejně jako Goytisolův starý muž i já jsem si ve stejné době znovu četl *Hadži Murata*. A vzpomínám si, co mne tehdy ohromilo: i když se všichni, salony, média, noviny rozhořčovali nad vražděním v Čečensku, neslyšel jsem nikoho, žádného novináře, žádného politika, žádného intelektuála dovolávat se Tolstého, připomenout jeho knihu. Nepochybně, nikdo ji nikdy nečetl. Všichni byli šokováni skandálem masakru, ale nikdo ne opakováním masakru.“ [KUNDERA 2014, 85] Problém je v tom, že sama titulní postava stojí mezi kolonizátory a vlastními lidmi, je to muž jako interetnický most, po němž se šlape; dovolávat se Tolstého by znamenalo věc naopak zproblematizovat, nikoli reliéfně zjednodušit ve smyslu „opakování masakru“. Zde jsou úskalí esejistické gnómičnosti markantní: zjednodušování vede k deformaci smyslu, k tvorbě efektních explicitů, jež si vytvářejí vlastní svět daný formou, která se světem jiných lidí už příliš nekomunikuje, ale právě proto láká svou schematickou naivitou. Možná proto i Kunderovo románové dílo sestávající se také ze střípků těchto esejistických gnómických, vybroušených fragmentů jako součástí většího celku, tak přitahuje: jde o myšlení v předpřipravených elegantních, působivých formách, jimž se obsah musí přizpůsobit – jak měli ostatně klasicisté ve zvyku – oproti složitým stavbám barokním: ale jsou to, jak už řečeno, spojitě nádoby vyráběné různými nástroji. Paradoxní je, že v esejistických „slozech, pojmech, situacích“ autora, který zbožňoval klasicismus a osvícenství, smysl pro formu, je nejsilněji přítomen subjektivismus a voluntarismus, doslova až po krajní meze, jež esej jako žánr vůbec snese. Snad je toto „napínání“ eseje až po nejvyšší možnou míru dokladem napětí dnešního světa a také obrazem silné osobnosti, snad jedné z posledních v době snad největšího soumraku svobodné lidské individuality. Jak jsem napsal: Četba pro slovesné labužníky, ale již předpřipravené na to, že to musí být lahůdka, i když někdy může skřípat mezi zuby [POSPÍŠIL 2014].

V tom je S. Šerlaimovová diplomatictější, obratnější, méně radikální v porovnávání pramenů Kunderovy tvorby. To se jí tentokrát také vyplatilo, neboť hledala kořeny Kunderovy románovosti nejen v próze, ale také v poezii, v jeho epické schopnosti především v dílech, jichž se sám autor zřekl, zejména *Člověk zahrada širá*, *Poslední máj* (to, že to s textem myslel Kundera vážně, svědčí i jeho přepracování z roku 1961) a zejména *Monology* (ty přepracoval dokonce dvakrát), nemluvě o „konstrukci“ prozaických *Směšných lásek* [KUNDERA 1953; KUNDERA 1955; KUNDERA 1957;

KUNDERA 1961a; KUNDERA 1963; KUNDERA 1969]. Z toho usuzujeme, stejně jako Šerlaimovová, že to nebyl nějaký výron „svazáckého šilenství“, ale s rozmyslem tvarované dílo nebo díla, která nemohla v jeho další tvorbě nezanechat stopy. Tato kontinuita v uvažování Světlany Šerlaimovové je podstatným kladným rysem její knihy. Neštěpí Kunderu ani na českého a francouzského: jazyk je sice mocné vehiculum, ale autor zůstává kompaktním od tří sešitů Směšných lásek až po *La fête del' insignifiance* (2013). Na druhé straně Kunderova čeština, třeba v *Žertu*, a francouzština, třeba v *Identité*, se od sebe liší nejen jazykovou podstatou: někdy může někomu připadat, že jeho francouzsky psané texty připomínají svou oprostěností učebnice pro jazykové školy.

Už v raném díle se Kundera vlastně postavil proti tehdy převažující tzv. revoluční askezi a ukázal, že taková literatura Marxovu „říši svobody“ umrtvuje. Podobně jeho polemika s V. Havlem o roce 1968 (škoda, že se tím Šerlaimovová nezabývá více, neboť ruský zájem o tento osudný rok se publikačně silně projevil), jenž se zvláště v euforii roku 1989 zdála jako neúspěšná a vyčpělá, náhle – na pozadí posledního vývoje, kdy se již nejméně dva roky po různých skandálních odhaleních přestalo tolik mediálně kamuflovat a kdy se více obnažily skutečné zájmy jednotlivých sil na světové politické scéně – ukazuje svou neobyčejnou inspirativnost, aniž by se zbavovala utopického rázu. Ukazuje se, že v malých zemích a u malých národů mohou vznikat převratné ideje, ale nemohou se tu naplnit: to se daří jen ve velkých národních komunitách, ale zase zcela jinak, s velkými ideovými ztrátami (viz české husitství – německý protestantismus).

Šerlaimovová v první části své knihy vytváří pro ruského čtenáře komentovaného průvodce po Kunderově díle, zejména románovém, ale vidí je jako jedno kontinuum: to je oproti jiným koncepcím přínos. Na to navazuje v druhé, „teoretické“ části. Například podnětná je paralela *Umění románu* z roku 1960 a *L'Art du roman* z roku 1986 – jsou velmi odlišné, ale také skrytě návazné [KUNDERA 1960; KUNDERA 1961b; KUNDERA 1986]. V myšlence, že román je zvláštním druhem (rodem) literatury, měl ovšem Kundera sovětského předchůdce – Vladimira Dněprova, který ovšem nahlížel celý problém spíše tvarově než „filozoficky“ (viz DNEPROV 1961) – jeho jméno však v knize nenajdeme ani v jmenném rejstříku. Tato partie knihy je nicméně nejhlubší ve smyslu myšlenkové explikace Kunderova tvůrčího habitu: Šerlaimovová ukazuje, že Kundera nebyl a není, jak mu někteří kritici i v minulosti podsouvali, nesen módními vlnami, že jde často proti proudu, že má zcela samostatný přístup takřka ke všemu, že jde často jakoby záměrně proti módním vlnám, že ideový souhlas u něho ještě neznamená souhlas umělecký (případ G. Orwella).

Nevyužita nebo jen málo využita je u ruské bohemistky nečekaně právě „ruská karta“, tedy vztahy M. Kundery k Rusku a ruské literatuře. Výše již bylo něco naznačeno, tedy jistá rozštěpenost: na jedné straně hrabě Lev

Tolstoj, románový kouzelník jistého typu, i jeho minimalistický, oproštěný *Hadži Murat*, na straně druhé zděšení z lásky Francouzů k Rusům, přestože to jsou barbari, kteří odtrhli střední Evropu od západní civilizace, což byla ovšem vina západních mocností, a zmínka v jednom z rozhovorů s přítelem Tomášem Sedláčkem z brněnského studia Českého rozhlasu, který má vzhledem ke Kunderovi zcela prominentní postavení, že ve známé francouzské encyklopedii jsou v jednom hesle vedle sebe Jan Hus a Ivan Hrozný, což mu připadá nepatřičné. Jistě by se nabízely i další analýzy tohoto vztahu, zejména ruského románu, na základě Kunderových výroků v pracích esejistických a přímo v belles lettres.

To, co však z knihy S. Šerlaimovové zůstává a má trvalou hodnotu, je samostatnost ve vidění geneze Kunderovy umělce obecně a romanopisce zvláště, kontinuální chápání jeho tvorby románové české a francouzské, ale i propojení umělecké a reflexivní vrstvy jeho díla. Autorka si ve vztahu ke Kunderovi – nehledě na implicitní, ale zřetelný obdiv – ponechává učitou kritickou distanci ve smyslu „pomalého“ (že by ohlas *La Lenteur?*), bedlivého popisu, jímž se prodírá k jádru jeho osobnosti, aniž by ho dosáhla.

Summa summarum, zamyšlení nad ruskou bohemistikou obecně, nad několika knihami kolektivními a díly tří výrazných osobností ukazuje na několik, sice jakoby samozřejmých, ale tím nikoli méně podstatných věcí: čím menší závislost – při vši povinné i nepovinné úctě k mateřské filologii – na českých, často oficiózních vzorech, tím cennější výsledky, čím více komparace, tím více pronikavého úsudku a hloubkového poznání, čím více zapojování vlastní kulturní zkušenosti a celého kulturního podloží východoslovan-ského i čistě velkoruského, tím větší, někdy i podstatné objevy (S. Nikolskij), nové úhly pohledu. Věřme, že nás v tom ruská bohemistika nezklame a ukáže nám českou literaturu, snad někdy i tu nejsoučasnější, z nečekaného úhlu pohledu: prospělo by to našemu poznání české literatury a peripetií jejího vývoje a ozřejmilo její pro Čechy méně zjevné, „předpokladové“ vrstvy, tedy podloží trvaleji skrytá a odhalitelná až při konfrontaci s jinými kulturními okruhy.

Библиография:

ANDREJEV, L. G. (1972): *Sjurrealizm*. Moskva.

BUDAGOVA, L. N. (1967): *Vitezslav Nezval, 1900–1958. Očerk žizni i tvorčestva*. Moskva.

BUDAGOVA, L. N. (2011) (red.): *Slavjanskij mir v glazach Rossii. Dinamika vosprijatija i otraženija v chudožestvennom tvorčestve, dokumental'noj i naučnoj literature*. Moskva.

- BUDAGOVOVÁ, L. (2012): *O literatuře a kultuře. Texty pro Šrámkovu Sobotku. Sobotka.*
- BULGAKOV, M. (1989): *Sobranije sočinienij v 5 tomach. T. 2. Moskva.*
- ČAPEK, K. (1952): *Kak èto delajetsja. Izbrannyye rassказы i očerki. Moskva.*
- DNEPROV, V. (1961): *Problémy realismu. Praha.*
- CHOREV, V. A. (1995) (red.): *Istorija literatur Vostočnoj Jevropy posle vtoroj mirovoj vojny. Moskva.*
- IL'JINA, G. J., ŠERLAIMOVA, S. A. (2006) (red.): *Itogi literaturnogo razvitija v XX veke v problemno-tipologičeskom osvveščenii. Moskva.*
- KUNDERA, M. (1953): *Člověk zahrada širá. Praha.*
- KUNDERA, M. (1955): *Poslední máj. Báseň o Juliu Fučíkovi. Praha.*
- KUNDERA, M. (1957): *Monology: Kniha o lásce. Praha.*
- KUNDERA, M. (1960): *Umění románu: cesta Vladislava Vančury za velkou epikou. Praha.*
- KUNDERA, M. (1961a): *Poslední máj. Báseň o Juliu Fučíkovi. Praha.*
- KUNDERA, M. (1961b): *Umění románu: cesta Vladislava Vančury za velkou epikou. Praha.*
- KUNDERA, M. (1963): *Poslední máj. Báseň o Juliu Fučíkovi. Praha.*
- KUNDERA, M. (1964): *Monology: Kniha o lásce. Praha.*
- KUNDERA, M. (1965): *Monology: Kniha o lásce. Praha.*
- KUNDERA, M. (1969): *Monology: Kniha o lásce. Praha.*
- KUNDERA, M. (1986): *L'Art du Roman. Paris.*
- KUNDERA, M. (2014): *Slova, pojmy, situace. Brno.*
- KULIKOVA, I. S. (1970): *Sjurrealizm v iskusstve. Moskva.*
- MURAŠKO, G. P. (2010) (red.): *1968 god. Pražskaja vesna. Istoričeskaja retrospektiva. Sbornik statej. Moskva.*
- NIKOLSKIJ, S. (1952): *Karel Čapek. Praha.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1968): *Roman K. Čapeka «Vojna s salamandrami». (Struktura i žanr). Moskva.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1971): *Satiričeskije utopii K. Čapeka: avtoref. diss. doktora fil. nauk. Moskva.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1973): *Karel Čapek — fantast i satirik. Moskva.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1981): *Dve èpochi češskoj literatury. Moskva.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1986): *Dvě epochy české literatury. Praha.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1990): *Karel Čapek: Sto let so dnja roždenija. Moskva.*
- NIKOL'SKIJ, S. (1997): *Istorija obraza Švejka. Novoje o Jaroslave Gaške i jego ge-roje. Moskva.*
- NIKOL'SKIJ, S. (2001): *Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov. Moskva, s. 29–41.*
- NIKOL'SKIJ, S. (2012a): *Poètika zašifrovannyh motivov i parallel'nych semantičeskich polej. Novaja rusistika 2012, 1, s. 55–67.*
- NIKOL'SKIJ, S. (2012b): *V Haškových stopách za Josefem Švejkem. České Budějovice.*

- PAZDERKA, J. (2011) (ed.): *Invaze 1968: Ruský pohled*. Praha.
- POSPÍŠIL, I. (1990): *Jedna česko-ruská literární spirála (Dostojevskij–Čapek–Těndrjakov)*. Československá rusistika 1990, 5, s. 257–265.
- POSPÍŠIL, I. (1996): *Sergij Vilinskij an der Masaryk-Universität in Brünn: Fakten und Zusammenhänge*. In: Wiener Slavistisches Jahrbuch, Bd. 42, 1996, s. 223–230.
- POSPÍŠIL, I. (1998): *Existence, struktura, rozpětí a transcendence staroruské literatury. (Poznámky k některým metodologickým problémům)*. Slavica Litteraria, 1998, X1, s. 27–37.
- POSPÍŠIL, I. (2001a): *Existuje moravská literárněvědná rusistika a ukrajinstika?* In: MALÍŘ, J., VLČEK, R.: (eds): *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Brno, s. 153–172.
- POSPÍŠIL, I. (2001b) (ed.): *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha 2001.
- POSPÍŠIL, I. (2001c): *Ztracená stránka česko-ruských literárních vztahů nebyla publikována jen z piety*. Univerzitní noviny 2001, č. 11, s. 59–60.
- POSPÍŠIL, I. (2002a): *Česko-ruské literární vztahy: niekoľko okruhov a úskalí*. In: Slovensko-ruské jazykové, literárne a kultúrne súvislosti. Bratislava–Nitra, s. 134–162.
- POSPÍŠIL, I. (2002b): *Dvě zasvěcené knihy nestárnoucího ruského bohemisty*. Slavica Litteraria, X5, 2002, s. 123–124.
- POSPÍŠIL, I. (2002c): *My a oni: ve středu i na okraji. Poznámky k česko-ruským literárním vztahům*. In: Dialog kultur I. Sborník příspěvků z odborného semináře – Hradec Králové 14. 11. 2001. Hradec Králové–Ústí nad Orlicí, s. 13–39.
- POSPÍŠIL, I. (2004): *Studie o literárních směrech a žánrech*. Banská Bystrica.
- POSPÍŠIL, I. (2005): *Puškin glazami čechov: tri koncepcii*. In: Boldinskije čtenija. Nižnij Novgorod, s. 227–235.
- POSPÍŠIL, I. (2007): *A. S. Puškin v antologii Františka Vymazala „Slavjanskaja poezija“*. In: Boldinskije čtenija. Nižnij Novgorod, s. 264–269.
- POSPÍŠIL, I. (2008a): *Česká literatura a její mezinárodní souvislosti. K českému vydání knihy Hany Voisine-Jechové Dějiny české literatury*. Slavica Litteraria (roč. 11), č. 1, s. 107–114.
- POSPÍŠIL, I. (2008b): *Pátrání po nové identitě. Rusistické a vztahové reflexe*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (2008c): *Srovnávací studie (Komparatistika, slavistika, rusistika a česko-slovenské souvislosti)*. Trnava.
- POSPÍŠIL, I. (2009): *Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova. (Spoluautor Vladimír Franta)*. In: POSPÍŠIL, I. (ed.): *Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 2. Autor části Souvislosti brněnské rusistiky a Josef Jirásek, s. 6–32, Josef Jirásek jako rusista, s. 33–67, a Josef Jirásek jako slovakista, s. 68–90*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (2010a): *Fenomen Central'noj Jevropy i ruskij kul'turnyj element v češskoj srede. (Někol'ko zametok po povodu metamorfoz češskoj*

- receptii*). In: Rossija i russkije glazami inoslavjanskich narodov: jazyk, literatura, kul'tura 1, Slavic Eurasia Papers No. 3. Sapporo, s. 69–102.
- POSPÍŠIL, I. (2010b): *Rossija i Central'naja Jevropa s osobym učetom češko-russkich literaturnych svjazej*. In: FAUSTOV, A. A. (ed.): *Universalii rusckoj literatury 2*, sbornik statej. Voronež, s. 606–628.
- POSPÍŠIL, I. (2012a): *Izmenenije temy i metoda — Sergij Vilinskij v Universitete im. Masarika*. In: *Russkij jazyk kak inoslavjanskij*, vypusk IV. *Sovremennoje izučenje rusckogo jazyka i rusckoj kul'tury v inoslavjanskom okruženii*. Beograd, s. 7–19.
- POSPÍŠIL, I. (2012b): *Rusko, Slované a žhavé body dějin*. *Novaja rusistika 2012*, 2, s. 68–71.
- POSPÍŠIL, I. (2013): *Jukstapozicionnaja poëtika N. S. Leskova (konstruiovanije obraza pravvednika, skazovo-anekdotičeskaja cep', èkzotizm i obrazy inostrancev)*. In: *Universalii rusckoj literatury 5*. Sbornik statej. Voronež, s. 170–176.
- POSPÍŠIL, I. (2014): *Milan Kundera: Slova, pojmy, situace*. *Proudy 2* (2014). [online]. http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2014/2/pospisil_kundera_slova.php#articleBegin.
- POSPÍŠIL, I. (2015a): *Alois Augustin Vrzal i Josef Jirasek i ich ocenka tvorčestva rusckoj literaturnoj èmigracii*. Olomouc. (V tisku.)
- POSPÍŠIL, I. (2015b): *Autoritativní obrazy Ruska jako vzorek českého prostoru a času (Martin C. Putna: Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity. Vyšehrad, Praha 2015)*. *Novaja rusistika 2015*, 1, s. 48–61. **[51]**
- POSPÍŠIL, I. (2015c): *Fenomen svjazi literaturovedeniya i literaturnogo tvorčestva: Jevgenij Ljackij i Jevgenij Vodolazkin na kontekstual'nom fone*. In: *Universalii rusckoj literatury 6*. Sbornik statej. Voronež, s. 227–244.
- POSPÍŠIL, I. (2015d): *Milan Kundera: Slova, pojmy, situace*. *Atlantis, Brno 2014. Slovenské pohľady 2015*, 7–8, s. 308–312.
- POSPÍŠIL, I. (2015e): *Ruská bohemistka a česká literatura: poněkud opožďená recenze*. *Slavica Litteraria 2015*, č. 1. (V tisku.)
- PULMAN, M. (2011): *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha.
- PYPIN, A. N., SPASOVIČ, V. D. (1881): *Istorija slavjanskich literatur*. Sankt-Peterburg.
- ŠERLAIMOVA, S. A. (1959): *S. K. Nejman, českij poët-kommunist*. Moskva.
- ŠERLAIMOVA, S. A. (1965): *Irži Vol'ker i novyje puti češckoj poëzii XX veka*. Moskva.
- ŠERLAIMOVA, S. A. (1968): *Vitezslav Nezval*. Moskva.
- ŠERLAIMOVA, S. A. (1973): *Češckaja poëzia: 20–30-je gody*. Moskva.
- ŠERLAIMOVA, S. A. (2002): *Literatura «Pražckoj vesny»*. Moskva.
- ŠERLAIMOVA, S. A. (2014): *Milan Kundera i jego romannaja filosofija*. Moskva.

UZENEVA, Je. S. (2012) (red.): *Slavjanskij mir v tre'tjem tysjačeletii. Obraz Rossii v slavjanskich stranach*. Moskva.

VOISINE-JECHOVÁ, H. (2005): *Dějiny české literatury*. Jinočany.

Ivo Pospíšil

Masaryk University, Faculty of Arts,
Department of Slavonic Studies, Brno, Czech Republic
e-mail: pospslav@phil.muni.cz